

УДК 159.922.7:316.6-053.2:376

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.4.1>**Ірина ДРОБОТЬКО**доктор філософії, доцент, завідувач кафедри практичної психології та соціальних технологій,
ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: 0000-0002-8639-1887

**РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
В ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ**

Стаття присвячена питанням соціалізації дітей з особливими потребами в учнівському колективі інклюзивного класу. Наголошено на важливості забезпечення рівних прав для таких дітей і створення умов, що сприяють їх соціалізації, адаптації та розвитку в колективі однолітків. Розкрито основні виклики інклюзивної освіти, серед яких формування толерантного ставлення, адаптація навчальних програм і подолання стереотипів. Проаналізовано дослідження, які акцентують увагу на ролі педагогів, необхідності раннього втручання та створення підтримуючого середовища. У статті зазначено, що педагоги повинні бути підготовлені до роботи з різними категоріями учнів, забезпечувати емоційно комфортні умови та сприяти формуванню толерантного клімату в учнівському колективі. Окремо розглянуто аспекти соціалізації дітей з ООП, роль взаємодії з батьками та важливість просвітницької роботи серед учнів і дорослих. Підкреслено необхідність додання упереджень, які часто виникають у суспільстві щодо інклюзивної освіти. Зокрема, одним із шляхів подолання упередженості щодо дітей з ООП в інклюзивному класі з боку інших учнів та їх батьків визначено саме докладання зусиль педагогів щодо створення умов для гармонійної міжособистісної взаємодії учнів. Наведено психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню толерантного ставлення учнів до дітей з ООП в інклюзивному середовищі. Розглянуто також практичні методи роботи з формування сприятливих умов для соціалізації дітей з ООП в учнівському колективі інклюзивного класу. Висновки статті акцентують увагу на координації зусиль усіх учасників освітнього процесу для створення підтримуючого середовища, що сприятиме успішній інтеграції дітей з ООП у суспільство. Ефективна реалізація інклюзивної освіти можлива лише за умов гармонійної взаємодії педагогів, учнів, батьків та адміністрації.

Ключові слова: соціалізація, дитина з особливими потребами, інклюзивна освіта, інклюзивний клас, сприятливе середовище, толерантне ставлення.

**Iryna Drobotko. THE ROLE OF A TOLERANT ATTITUDE TOWARDS
CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN THE PROCESS OF THEIR
SOCIALIZATION IN A CHILDREN'S GROUP**

The article is devoted to the issues of socialisation of children with special needs in an inclusive classroom. The author emphasises the importance of ensuring equal rights for such children and creating conditions that facilitate their socialisation, adaptation and development in the peer group. The main challenges of inclusive education are revealed, including the formation of tolerant attitudes, adaptation of curricula and overcoming stereotypes. The article analyses studies that focus on the role of teachers, the need for early intervention and the creation of a supportive environment. The article notes that teachers should be prepared to work with different categories of students, provide emotionally comfortable conditions and promote a tolerant climate in the student body. The aspects of socialisation of children with SEN, the role of interaction with parents and the importance of educational work among students and adults are considered separately. The need to overcome the prejudices that often arise in society regarding inclusive education is emphasised. In particular, one of the ways to overcome prejudice against children with SEN in an inclusive classroom by other students and their parents is to make efforts by teachers to create conditions for harmonious interpersonal interaction of students. The psychological and pedagogical conditions that will contribute to the formation of a tolerant attitude of students to children with SEN in an inclusive environment are presented. The practical methods of work on creating favourable conditions for the socialisation of children with SEN in the student group of an inclusive class are also considered. The conclusions of the article focus on the coordination of efforts of all participants in the educational process to create a supportive environment that will facilitate the successful integration of children with SEN into society. Effective implementation of inclusive education is possible only if teachers, students, parents and administrators work in harmony.

Key words: socialization, child with special needs, inclusive education, inclusive class, supportive environment, tolerant attitude.

Постановка проблеми та її актуальність. Питання інклюзивного навчання дітей з особливими потребами вимагає детального вивчення та пошуків практичних шляхів включення цих дітей в навчальний процес поряд з іншими учнями, аналізу соціально-психологічних чинників сприяння соціалізації всіх дітей в учнівському колективі.

На сучасному етапі розвитку освіти вагомого значення набуває інклюзивне навчання

дітей з особливими потребами, що передбачає визнання прав цих дітей, їх інтересів, потреб, надання допомоги в освіті, соціалізації, виборі професійної діяльності тощо. Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) передбачає перебування дітей з порушеннями психофізичного розвитку з типовими однолітками в інклюзивному класі закладу освіти, їх спільне навчання, розвиток та соціалізацію.

Інклюзивна освіта базується на ідеології виключення будь-якої дискримінації дітей, рівноцінного ставлення до всіх людей, створення необхідних спеціальних умов для дітей з ООП та навчання дітей сприймати всіх оточуючих людей такими, якими вони є. Тобто в ідеології інклюзивної освіти закладається дуже важливий аспект не лише роботи з дітьми з ООП, забезпечення їм належних умов для отримання освітніх, розвивальних послуг, а й створення сприятливого середовища в інклюзивному класі, навчання однолітків з типовим розвитком толерантно ставитися до дітей з ООП. Відтак, одним із важливих аспектів інклюзивного навчання дітей з ООП в школі є дітей в учнівському колективі та створення сприятливого, підтримуючого, толерантного середовища в інклюзивному класі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості навчання дітей з ООП у школі висвітлювалися у працях видатних педагогів минулого (Л. Брайль, Р. Вайс, Е. Деніелс, К. Стаффорд та ін.), які наголошували на якомога ранішому початку надання медичної та психолого-педагогічної допомоги дітям та включення їх в колектив однолітків. Необхідність забезпечення соціально-психологічних умов адаптації та соціалізації дітей з ООП в учнівському колективі розкривають О. Безпалько, А. Капська, А. Колупаєва, А. Мудрик, В. Тесленко, С. Харченко та ін.

Питання підготовки педагогів до освітньої роботи з дітьми з ООП в інклюзивних класах цікавлять В. Бондаря, А. Колупаєву, О. Таранченко, В. Синьова, Н. Чеботарьову та ін. Необхідність тісної співпраці вчителів та батьків дітей з ООП в процесі соціалізації учнів у дитячому колективі засвідчують у своїх працях О. Гаяш, Т. Ілляшенко, Н. Олефір, Н. Слободянюк, Н. Шиліна, Н. Ярмола та ін. І хоча науковий інтерес до соціалізації дітей з ООП в соціальному середовищі досить значний, проблема соціалізації учнів з ООП в інклюзивних класах є недостатньо вивченою.

Мета статті – розглянути аспекти соціалізації дітей з ООП в дитячому колективі, проаналізувати особливості формування толерантного ставлення до дітей з ООП з боку їх однолітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання дітей з особливими потребами має специфічні особливості, які варто враховувати при наданні їй допомоги з адаптації та соціалізації в інклюзивному класі. При цьому, опираючись на термінологічний аналіз сутності «соціалізації» дітей з ООП, звертаємося до поглядів соціальних педагогів О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської, та ін., які пропонують трактувати це поняття як процес входження людини в суспільство

разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні соціальні спільноти, внаслідок чого формується соціальний індивід. В процесі соціалізації особистість розвиває соціальні якості, засвоює цінності і знання, формує навички, приймає певні норми і правила поведінки в суспільстві.

Кожна дитина є унікальною та неповторною, наділеною талантами та можливостями. А тому місія педагогів полягає в допомозі щодо розкриття та розвитку талантів кожної дитини, зокрема й дитини з ООП, яка навчається в інклюзивному класі закладу загальної освіти. Діти з ООП мають бути включені в освітній процес, залучені до соціалізації та всебічного розвитку. Як вказує Л. Талдонова, «інклюзивна освіта передбачає «включення» дитини з ООП в колективі здорових однолітків як рівної, проте з урахуванням її особливих потреб в організації життєвого простору» [7, с. 154].

О. Ферт наголошує, що «інклюзивне навчання допомагає дітям з ООП адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, інтегруватися в загальний соціум, позбутися комплексів, почуття ізольованості, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та сегрегації, виникненню відчуття ідентичності та причетності до справ колективу» [9, с. 60].

Мета роботи вчителя інклюзивного класу полягає в навчанні та наданні допомоги дітям з ООП в процесі соціалізації, створення умов для їх самоствердження та соціальної інтеграції, наскільки це можливо з огляду на структуру порушень психофізичного розвитку [5, с. 182].

Водночас ефективна інклюзивна освіта вимагає не лише створення умов для навчання дітей з ООП, а й збагачення можливостей освітнього середовища для допомоги в адаптації до навчання у школі, розвитку особистісних ресурсів всіх учнів для подолання труднощів соціалізації в дитячому колективі.

Крім того, створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища включає розробку адаптованих освітніх програм, застосування спеціального матеріально-технічного забезпечення та архітектурного адаптування приміщення школи, класу до особливих потреб дітей. Якщо дитина має особливі потреби, то саме середовище має бути зміненним та пристосованим до цих потреб учня [7, с. 154].

Орієнтація на створення інклюзивного освітнього середовища в школі передбачає розширення можливостей цього простору, збагачення його розвивального потенціалу, включення всіх учасників освітнього процесу в розвивальну взаємодію для забезпечення необхідних умов для соціально-психологічної адаптації дітей з ООП в колективі. За Л. Талдоною, учні з ООП мають труднощі соці-

алізації та соціальної адаптації в колективі, у них спостерігаються ускладнення зв'язку із соціальним середовищем, знижена здатність адекватного реагування на зміни в ньому. Вони мають труднощі в досягненні своїх цілей у межах прийнятих норм поведінки в колективі, що викликає труднощі спілкування з іншими однолітками [7, с. 155].

А тому впроваджуючи принципи інклюзивного навчання в класі, вчителі мають володіти компетентністю щодо організації освітнього процесу з дітьми з ООП, забезпечення необхідних умов для їх адаптації і соціалізації в колективі, та провести підготовчу й тривалу підтримуючу роботу з колективом дітей у напрямку формування толерантного ставлення до дітей з ООП, надання їм необхідної допомоги з боку однокласників.

Пріоритетними завданнями роботи педагогів інклюзивних класів є формування учнівського колективу, підтримання позитивних взаємин дітей, створення сприятливого клімату для взаємодії учнів шляхом залучення всіх учасників освітнього процесу до спільної навчальної та позашкільної діяльності, уважне розроблення індивідуальної програми розвитку для дітей з ООП, спрямування зусиль для інтеграції особливих учнів у колектив.

На думку О. Ферт, «інтегрування дітей з ООП в колектив однолітків сприяє формуванню у всіх учнів комунікативних умінь: спілкуватися, знаходити спільну мову та доходити консенсусу, вирішувати конфліктні ситуації. В процесі інклюзивного навчання всі учні класу вчаться долати психологічний бар'єр щодо розуміння потреб дітей з типовим розвитком та дітей з ООП як у школі, так і в суспільстві» [9, с. 60].

Серед вимог до особистості та діяльності вчителів інклюзивних класів Л. Талдонова називає не лише компетентність щодо організації роботи з різними категоріями дітей з ООП, що включає володіння базовими знаннями і навичками освітньої діяльності з ними, а й позитивний настрій та вміння його підтримувати на постійній основі [7, с. 156]. Адекватне ставлення до дітей з ООП в освітньому процесі, підтримання позитивного настрою протягом уроків демонструє всім учням в класі зразок для наслідування толерантного ставлення до дітей, надихає допомагати тим, хто потребує, опікуватися ними.

До маркерів толерантного ставлення до дітей з ООП, що є фундаментальною складовою інклюзивної освіти, дослідниці Л. Бутузова А. Терещук, відносять: 1) емоційні: емпатію, співчуття, повагу та прийняття; 2) когнітивні: знання про особливі потреби, усвідомлення стереотипів і упереджень щодо дітей з ООП; 3) поведінкові: готовність до вияву толерантної позиції, вміння узгоджу-

вати свої інтереси, домовлятися, шукати компроміс, застосовувати толерантність в напружених ситуаціях [8, с. 203].

Дослідниці Л. Бутузова А. Терещук зауважують, що «визнання і підтримка ідеї щодо різноманітності дітей у класі, розуміння їх унікальних потреб та можливостей створюють основу для побудови безпечного та підтримуючого освітнього середовища в інклюзивному класі» [8, с. 205].

Одним із проблемних аспектів становлення взаємодії дітей з ООП з однокласниками з типовим розвитком в інклюзивному класі є вплив думки батьків цих учнів на дитину з порушеннями. Ставлення батьків учнів з типовим розвитком до дітей з ООП, їх психофізичних особливостей, впливає на становлення позитивних стосунків всіх учнів у класі, на формування толерантного ставлення дітей до однолітків з ООП [9, с. 59].

Водночас багато батьків та учнів з типовим розвитком зауважують, що через введення в їх клас дітей з ООП знизився загальний настрій та темп навчальної роботи. Здорові однолітки часто жаліються на те, що дітям з ООП потрібно допомагати, що знижує загальну щільність роботи, варто стежити за їх діями, що викликає емоційний дискомфорт (жалість, бажання зробити замість них, щоб пришвидшити темп виконання завдання). Спілкуючись з дітьми з ООП, здорові однокласники вказують на труднощі, адже саме їм потрібно поступатися своїми інтересами, щоб адаптувати ситуацію до рівня її розуміння дітьми з ООП. Також у випадку змагання діти з типовим розвитком помічають, коли вчителі влаштовують «ситуації успіху» для дітей з ООП, і вважають нечесним і несправедливим, коли вони досягають перемоги без дійсної перемоги. Це викликає враження упередженого ставлення до дітей з типовим розвитком та образи на вчителя. Батьки здорових однолітків висловлюють побоювання, що внаслідок включення дітей з ООП до інклюзивного класу знижуються вимоги до рівня знань всіх учнів, вчителі більше уваги приділяють дітям з ООП на шкоду іншим учням, конфлікти між однокласниками завжди вирішуються не на користь дітей з типовим розвитком [7, с. 156].

У дослідженні І. Баранець, О. Губарь, В. Коваленко, Н. Пахомової вказано на подібні результати опитування батьків здорових дітей щодо включення дітей з ООП в інклюзивні класи. Більшості опитаних не властива інклюзивна культура, вони не ознайомлені з ключовими принципами поняття «інклюзії» та питання розвитку інклюзивного середовища в школі їх не цікавить. Третина батьків категорично проти включення дітей з ООП до класів, де навчаються їхні діти, вважають, що це вплине на успішність навчання здоро-

вих дітей, та відволікатиме вчителя на роботу саме з дитиною ООП, а їхнім дітям діставатиметься менше уваги. Крім того, більшість батьків учнів з типовим розвитком не готові приймати нові виклики сучасного життя та адаптуватися до змін в освітньому середовищі інклюзивної школи. Половина батьків здорових учнів вважають, що дітям з ООП варто навчатися виключно в спеціалізованих школах [3, с. 29].

На думку батьків здорових дітей, дружня і доброзичлива атмосфера в інклюзивному класі ніяк не впливатиме на дитину з ООП, але може заважати дітям з типовим розвитком. Також дорослі вказали, що вони проти впровадження інклюзивної освіти у всіх загальноосвітніх закладах чи їх не цікавить вказана тематика [3, с. 29-30]. Тобто батьки дітей з типовим розвитком не готові приймати інклюзивні принципи освіти.

В. Вінс, Т. Садкова зауважують, що батьки дітей з типовим розвитком турбуються про те, що їх дитина відволікається від освітнього процесу, спостерігаючи за учнем з ООП, або ж їй може бути неприємно бачити психофізичні порушення (рухові парези, незграбність), чи відчувати наслідки ненавмисного заподіяння шкоди речам. Наприклад, «учень з ООП може не побачити чи не почути присутності іншої дитини, штовхнути її ненавмисно при виконанні своїх рухових дій, чи скинути зі столу книгу чи інше приладдя, наступити на портфель та ін. Це не значить на навмисність її дій, однак батьки дітей з типовим розвитком вважають, що їх дітям може бути неприємним таке ставлення дитини з ООП до інших учнів та їх майна» [1, с. 19].

Діти з ООП також висловлюють свої труднощі адаптації в інклюзивному класі, вказують на невідповідність тема навчання (не встигають), на нерозуміння з боку вчителя (недостатньо компетентності в організації освітнього процесу) [7, с. 156]. Батьки дітей з ООП вказали на фактори подолання труднощів навчання через зміну ставлення вчителів до дітей, зменшення вимог до рівня їх знань, розуміння потреб і проблем дітей з ООП, збільшення допомоги вчителя для досягнення успіхів у навчанні та встановленні контактів з однолітками, медіаторство у вирішенні конфліктів в інклюзивному класі. Відповідно до вказаного Л. Талдонова зауважує, що навіть інклюзивна освіта не є кращим рішенням для дітей з ООП, оскільки процес навчання потребує надто великих зусиль вчителя, і знижується якість і темп навчання для всіх учнів класу, самі учні та їх батьки помічають зниження загальної настрою та активності в процесі навчання.

Водночас у відповідях батьків дітей недостатньо уваги приділяється розгляду не

навчальних успіхів, а саме виховних результатів включення дітей з ООП в колектив. Мало хто говорить, що саме завдяки наявності у класі дитини з ООП інші учні стають уважніші до оточуючих, вчать помічати їх потреби та інтереси, активніше допомагають іншим. Це сприятливо впливає на їх внутрішній стан, привчає до підтримання доброзичливого ставлення до всіх людей, що є основою гуманістичного суспільства. На нашу думку, в умовах війни збільшується кількість осіб, які мають особливі потреби (не лише дітей, а й дорослих після важких поранень, ампутацій та ін.), і навчання учнів з типовим розвитком в інклюзивних класах допомагає дітям розвивати в собі чуйність, толерантність, уважне ставлення до всіх оточуючих. А тому, крім освітнього аспекту організації роботи інклюзивного класу, варто зосереджувати увагу вчителя, психолога, соціального педагога на забезпеченні сприятливого клімату в дитячому колективі, організовувати розвивально-виховні заходи, які допомагають сформувати емпатію, співчуття, милосердя до інших, що є однією з цінних ментальних рис українців.

Формування толерантних взаємостосунків дітей Ю. Гнипа пропонує розуміти як «процес формування під впливом спеціально створених психолого-педагогічних умов особистості, здатної до свідомих проявів толерантності, а саме: безкорисної турботи та чуйності; доброзичливих емоційних реакцій та емпатії; рівноправного, поступливого ставлення до інших; позитивного прийняття себе та оточуючих; здатності до стриманого відстоювання своїх позицій» [2, с. 23]. Толерантне ставлення також включає вияв поблажливості до відмінних поглядів, рис характеру інших дітей, розвиток доброзичливості і милосердя, поваги до інших, здатності до гуманної взаємодії на основі спільного розуміння, рівноправної самореалізації в спільній діяльності.

За В. Вінс, Т. Садковою, «формування толерантного ставлення до дітей з ООП має бути двостороннім процесом і потребує розвитку у таких дітей соціальних навичок» [1, с. 9]. Формуючи в учнів з ООП соціальні навички і вміння, соціальні ролі, варто приділяти увагу позитивному ставленню дітей до їх засвоєння. Оскільки цим дітям властиві емоційні порушення, труднощі переключення на іншу діяльність, відсутність ініціативи і самостійності, то, на думку Г. Сизко, їх варто вчити всьому, навіть посмішкам і ввічливому привітанню, що виникають під впливом соціальних чинників [6, с. 303].

Підтвердження своєї думки знаходимо у праці О. Ферт, яка зазначає, що «в освітньому процесі інклюзивного класу поведінкові та соціальні цілі є більш пріоритетними

за навчальні в структурі індивідуальної програми розвитку дитини з ООП» [9, с. 60]. Одним із шляхів подолання упередженості щодо дітей з ООП в інклюзивному класі з боку інших учнів та їх батьків дослідниця вважає докладання зусиль педагогів щодо створення умов для гармонійної міжособистісної взаємодії учнів. Для цього цінним є «створення позитивного соціального середовища в освітньому закладі; організація спільного культурного дозвілля дітей з ООП та учнів з типовим розвитком у позашкільних виховних установах» [9, с. 60].

Також важливими кроками з формування позитивного ставлення суспільства до осіб з особливими потребами О. Ферт називає державну політику та соціальну роботу, що передбачає: створення системної програми розвитку суспільних поглядів щодо осіб з інвалідністю (а таких людей, на жаль, стає все більше в умовах війни); забезпечення умов для просвітництва в суспільстві щодо надання допомоги і підтримки особам з особливими потребами; підвищення методичної та психологічної готовності фахівців різних рівнів соціальних інстанцій та закладів до надання допомоги особам з ООП; підготовка вчителів та керівників закладів освіти до організації інклюзивного навчання дітей з ООП на базі їх закладу, вдосконалення навичок роботи в інклюзивному класі та ін. [9, с. 61].

У праці Т. Мотуз наведено психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню толерантного ставлення учнів до дітей з ООП в інклюзивному середовищі: 1) наявність полікультурного простору з різноманітністю культур, поглядів різних людей. Спостерігаючи за фактом існування різних думок, зовнішності, волевиявлення, діти усвідомлюють можливість гармонійного співжиття з представниками різних народів, релігій. Це допомагає формувати їх толерантне ставлення до різних подій, фактів, людей у світі; 2) розробка і впровадження в освітній процес інклюзивного класу послідовної психолого-педагогічної програми розвитку толерантності учнів; 3) гуманне, довірливе спілкування педагогів з дітьми на основі теплоти, відкритості, доброзичливості і толерантності у взаєминах фахівців та учнів; 4) активний розвиток комунікативних вмій та навичок співпраці всіх учнів інклюзивного класу, формування у них соціальних навичок взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу; 5) інтерактивне педагогічне спілкування з дітьми з ООП, показ ставлення вчителя до учня з ООП як до рівноправного учасника освітнього процесу, який має певні потреби [4, с. 100].

Практичними методами роботи з формування сприятливих умов для соціалізації дітей з ООП в учнівському колективі інклю-

зивного класу є «вербально-дискурсивні стимульні матеріали (казки, міфи), що відображають динаміку життя, в процесі прочитання якого актуалізуються емпатійні реакції дітей; проблемні ситуації (творчі, моральні, гіпотетичні, навчальні), що дають змогу об'єднати зусилля учнів для продуктивного мислення, пошуку логічних чи творчих варіантів їх рішень; ігри, що допомагають засвоїти та інтегрувати правила поведінки в колективі; спеціальні прийомні ведення бесід, де пропонуються несподівані відповіді, суперечливі рішення, що можуть бути однаково правильними (це дає змогу розвивати креативне ставлення учнів до сприйняття проблеми та інших дітей)» [9, с. 61].

Одним із методів роботи з підвищення соціалізації учнів з ООП є створення спеціальних мовленнєвих ситуацій, що стимулюють їхнє мовлення заохочують будь-які словесні реакції, навіть елементарні. Доцільно запрошувати дітей до повторення засвоєних слів, розучування нових фраз, які містять привітання, подяку, прохання, ласкаве звертання до інших [6, с. 304].

На думку В. Вінс, Т. Садкової, досягнення успіхів у формуванні толерантного ставлення учнів до дітей з ООП передбачає «поєднання методів виховної роботи та психологічного впливу за допомогою інтерактивних форм роботи з дітьми. Доцільним є проведення психолого-педагогічних занять, тренінгів толерантності, залучення всіх учнів інклюзивного класу до творчих справ, участі в колективних проєктах» [1, с. 19].

Цінною є рекомендація В. Вінс і Т. Садкової з проведення просвітницької роботи з батьками учнів з типовим розвитком для ознайомлення з індивідуальними особливостями дітей з ООП, звернення до їх моральної свідомості, акцентуванні на тому, який приклад толерантної поведінки вони надають своїм дітям. Зважаючи на те, що вплив батьків є першою причиною відсутності толерантного ставлення дітей до учнів з ООП, саме батькам варто надавати рекомендації з розвитку емпатії, доброти, емоційної чуйності, толерантного ставлення до інших людей. Також дослідниці вважають корисним залучення батьків дітей з ООП та батьків дітей з типовим розвитком до спільної психологічної роботи, що допоможе збагатити емоційний досвід дорослих, обмінятися ідеями щодо виховання толерантності у дітей, скласти спільні стратегії поведінки для надання кращих зразків для наслідування школярами [1, с. 20].

Толерантність та повага до дітей з ООП з боку педагогів та інших учнів інклюзивного класу допомагає швидше адаптуватися до учнівського колективу, соціалізуватися в шкільному середовищі, адже особлива

дитина відчуватиме власну гідність. Інтеграція дітей з ООП в колектив однолітків сприяє розвитку комунікативних вмінь у всіх учасників освітнього процесу, забезпечить виховання емпатії, толерантності до людей, які мають особливі потреби, виявам доброти і поваги до них.

Висновки. Включення дітей з ООП в соціально-психологічний простір дитячого колективу потребує пошуку кращих рішень для побудови адаптивного освітнього середовища для учнів, забезпечення сприятливих умов для адаптації, соціалізації, позитивної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що опирається на гуманістичні ідеї інклюзивної освіти.

Важливим питанням соціалізації учнів з ООП в інклюзивному середовищі є формування толерантного ставлення до них з боку однолітків з типовим розвитком, на вияв якого впливає думка батьків про інклюзивну освіту. Для формування толерантного ставлення до дітей з ООП в інклюзивному класі необхідно забезпечити психолого-педагогічні умови для формування особистості, здатної до свідомого вияву толерантності (безкорисливості, турботи, емоційної чуйності, емпатії, співчуття, милосердя), до рівноправного та доброзичливого ставлення до оточуючих, позитивного самоприйняття та ціннісного

ставлення до інших. Практичними методами роботи з формування толерантного ставлення до дітей з ООП в учнівському колективі, що сприяє їх соціалізації, є читання казок і міфів, що актуалізують емпатійні реакції дітей; проблемні ситуації, що дають змогу об'єднувати зусилля учнів для продуктивного мислення, пошуку логічних і творчих рішень; ігри, що допомагають засвоїти та інтегрувати правила поведінки в колективі; спеціальні прийоми ведення бесід; створення спеціальних мовленнєвих ситуацій; інтерактивні психолого-педагогічні заняття, тренінги толерантності та ін. Доцільно поєднувати цю роботу з просвітницькою діяльністю з батьками учнів з типовим розвитком та залучати їх до спільних психологічних зустрічей і занять з батьками учнів з ООП, що дає змогу дорослим обмінюватися досвідом, напрацьовувати спільні стратегії формування толерантності в їхніх дітей.

Перспективами подальшого наукового пошуку є обґрунтування психологічних засад спілкування дітей з ООП та їх однолітків з типовим розвитком під час навчальних форм взаємодії, ігор, позашкільної діяльності та напрацювання тренінгових заходів для формування толерантного ставлення до всіх учасників освітнього процесу в інклюзивному класі.

Література:

1. Вінс В., Садкова Т. Шляхи формування толерантного ставлення молодших школярів до дітей з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. Вип. 2(23). С. 9–22.
2. Гнипа Ю. Особливості виховання толерантних взаємостосунків старших дошкільників. «Сучасне дошкільня: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку»: збірник наукових статей. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 21–26.
3. Губарь О. Г., Пахомова Н. Г., Коваленко В. В., Баранець І. В. Інклюзивна культура в освітньому просторі: проблеми та перспективи. *Inclusion and Diversity*. 2024. Випуск 3. С. 26–33.
4. Мотуз Т. В. Педагогічні умови виховання толерантності учнівської молоді. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2017. Вип. 8. С. 96–103.
5. Олійник Г., Пиллюк Н. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social Work and Education*. Ternopil-Aberdeen, 2020. Vol. 7, No. 2. Pp. 178–185.
6. Сизко Г. І. Засвоєння суспільного досвіду як умова ефективної соціалізації дітей із розумовою відсталістю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 302–307.
7. Талдонова Л. «Включення» дитини з особливими освітніми потребами в суспільство здорових однолітків. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 152–158.
8. Терещук А., Бутузова Л. Маркери толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (ООП). *Materials XXV International scientific and practical conference «Current Trends in the Development of Scientific Research in Today's Conditions»* (May 29-31, 2024). Florence, Italy. International Scientific Unity, 2024. Pp. 202–206.
9. Ферт О. Г. Проблема становлення стосунків дітей з особливими потребами та їхніх однолітків в умовах спільного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 23. Т. 1. С. 59–63.